

5. Жинкин, Н.И. Психологические основы развития речи / Н.И. Жинкин // В защиту живого слова. – М., 1966. – 96 с.
6. Иванова-Лукьянова, Г. Н. Культура устной речи: интонация, паузирование, логическое ударение, темп, ритм: учеб. пособие // Г. Н. Иванова-Лукьянова. – М., 2000. – 197 с.
7. Кабалевский, Д.Б. Воспитание ума и сердца: Книга для учителя. 2-е изд., испр. и доп. /Д.Б. Кабалевский. – М.: Просвещение, 1984. – 207с.
8. Кагарлицкая, Н.А., Тугова Н.А., Щелгунова Н.И. Музыкально-ритмические занятия в школе для слабослышащих детей: (1-2-е годы обучения): пособие для учителя / А. С. Кагарлицкая, Н.А. Тугова, Н. И. Щелгунова. – М.: Просвещение, 1992. –157с.
9. Черемисина, Н. В. Законы и правила русской интонации: учеб. пособие / Н. В. Черемисина. – М.: Флинта: Наука, 1999. – 520 с.
10. Кольцова, М.М. Двигательная активность и развитие функций мозга ребенка: Роль двигательного анализатора в формировании высшей нервной деятельности: моногр. / М.М. Кольцова, – М., 1973. – 143 с.
11. Шашкина, Г.Р. Логопедическая ритмика для дошкольников с нарушениями речи / Г.Р Шашкина. – М: Академия, 2005. – 189 с.
12. Шепелев, В. М. Методика работы над выразительностью пения школьников./ В.М. Шепелев - Орел: Кн. изд., 1962. – 90 с.

In the scientific article the components of the tempo-rhythmic side of speech and their significance in communicative competence, the role of logopedic rhythmic in formation of tempo-rhythmic side of speech at the junior pupils with serious form of dysphasia are considered.

Keywords:tempo-rhythmic side of speech, communicative competence, tempo, rhythm, logopedic rhythmic.

Отримано 21.9.2013

УДК 376-056.264(091)«652»

О.В. Козинець

ДО ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАЇКАННЯ: ПЕРІОД АНТИЧНОСТІ

У статті здійснюється огляд історичного розвитку проблеми корекції та лікування заїкання раннього періоду, розкриваються медичні та психолого-педагогічні підходи до подолання порушення.

Ключові слова: заїкання, логоневроз, спотикання, мовленнєві розлади, оперування.

В статті здійснюється огляд історичного розвитку проблеми корекції та лікування заїкання раннього періоду, розкриваються медичні та психолого-педагогічні підходи до подолання порушення.

Ключевые слова: заикание, логоневроз, преткновения, речевые расстройства, операция, врачи.

Незважаючи на те, що історія вивчення заїкання досить довга, однозначної думки щодо тлумачення цього порушення навіть сьогодні немає, адже заїкання – складна проблема, яка враховує багато компонентів, тому й підхід до лікування та корекції заїкання в нашій країні й за кордоном змінюється швидко й часто. Труднощі лікування заїкання полягають у тому, що важко виявити той фактор, який є єдиною і безумовною причиною заїкання. Те ж стосується і механізму заїкання, який теж не повністю розгаданий. Сьогодні констатувати можна те, що заїкання – це хвороба всієї нервової системи, яка потребує комплексного підходу до виправлення цього порушення. Однак, перш ніж про проблему заїкання почали говорити як про комплексне порушення, а його корекцією почали займатися педагоги та психологи, пройшло чимало століть. Бо починаючи з часів античності заїкання, як і більшість фізичних хвороб, лікували місцеві жреці, знахарі, лікарі. Однак в кожного народу це було-своєму. Ретроспективний аспект вивчення цих питань дозволяє побачити, з одного боку, як історично послідовно формувалися уявлення про особливості розвитку правильного мовлення, а з іншого боку – дозволяє простежити, як поступово накопичувалися і систематизувалися відомості про різні порушення мовлення та прийоми їх виправлення.

Єгипет. Системи наукових уявлень про організм людини, природу, космос почали складатися ще в народів Стародавнього Сходу за кілька тисячоліть до нашої ери. Адже проблеми лікування душі та тіла на рівні з проблемою існування людини на Землі цікавили людство завжди. Прийоми лікування в Єгипті зародилися за 4000 років до нашої ери. А за 2000 років до нашої ери розвинулася вже досить велика лікарська спеціалізація. Тогочасна медицина в Єгипті знаходилася в руках жерців. Звідси й назва – жрецька, храмова медицина [3]. Поняття про причини хвороб зв'язувалися з релігійними віруваннями: хвороби – це наслідок вселення демонічних злих сил або вони даються людині за велінням богів. В Єгипті існувало уявлення про чотири основні елементи світу: воду, землю, повітря, вогонь. Виходячи з цих уявлень, в єгиптян переважало вчення про чотири основні соки землі, які є складовими людського організму. Ці соки і визначають її здоров'я або хворобу: кров,

слиз (флегма), жовч жовта і чорна, і вчення про пневму – особливому невидимому і невагомому речовину (повітря), яка при вдиху надходить у легені, звідти в серце і далі по артеріях розходить по всьому тілу [6]. При хворобі, на думку стародавніх єгиптян, змінювалися властивості крові і пневми. Таким чином і виникали завдання перед лікарями – викликати виділення з організму гнилих речовин: видалити «погану кров» і «зіпсоване повітря» (звідси й походять такі процедури, які використовує і сучасна медицина як клізми, блювання, використання потогінних засобів, кровопускання, застосування п'явок, стимуляція відрижки).

Джерелом відомостей про давньоєгипетську культуру є різні написи на саркофагах, пірамідах та найбільше джерело – це папіруси. В одному з древніх медичних папірусів (усього їх дійшло чотири до нас), а саме в так званому папірусі Е. Сміта ми знаходимо першу згадку про мовленнєвий розлад, пов'язаний з фізичною травмою. Цей папірус знайдений в одній із фівінських могил XVII ст. до н.е. У папірусі Е. Сміта є планомірний опис різних випадків пошкодження і ураження різних частин тіла. Кожен окремих випадок трактується по одній і тій же схемі. Опис починається зазвичай з назви ураження, потім йде опис зовнішніх ознак, після чого – діагностичне судження, яке закінчується приписом щодо лікування хворого. Залежно від випадку, є він поправним, відносно поправним чи безнадійним, лікар говорив: «я буду його лікувати», або «Я буду боротися за його одужання», або «я не буду його торкатися» [3].

У цьому ж трактаті вперше зустрічається згадка про мозок, а автор звертає увагу на локалізацію мозкових функцій. Він вказує, що мозкова діяльність перебуває у прямому зв'язку з управлінням кінцівками, і пише про те, що важливо точно помічати, на якій стороні черепа знаходиться пошкодження, так як у зв'язку і відповідно з цим можуть проявлятися різні форми паралічу [4].

Індія. Якщо говорити про древню Індію, то з величезної кількості священної літератури, що залишилася від стародавніх індусів і носить назву «Веди», особливе місце займають так звані «Аюрведи». У «Аюрведі» медицина була розділом релігії. Не було жодної хірургічної операції, яка не мала б характер священнодійства. Як хворий, так і сам лікар зобов'язані були, задовго до операції, приготувати себе до цілого ряду релігійних обрядів – очиститися духовно і тілесно. Нарешті, хірург, озброєний інструментом, вимовляв ряд молитов і заклинань до та після операції. Трактат складається з 6 частин. В одній з них описуються дві пластичні операції – *labiographia* і *rhinoplastica* – оперування «заячої губи» і «вовчої пащі» (хейлопластика і уранопластика, якщо говорити сучасною термінологією).

Китай. Дещо менше відомостей збереглося про стародавню медицину Китаю [6] та способи лікування мовленнєвих порушень. Основні теоретичні положення давньої китайської медицини витримали

випробування часом та в основних своїх рисах зберігаються протягом трьох тисячоліть. Знання про будову людського тіла почали накопичуватися в Китаї в глибоку давнину, задовго до заборони на розтин тіл померлих (близько II ст. до н.е). Уявлення про хвороби і їх лікуванні в стародавньому Китаї мали натурфілософську основу. Здоров'я «сканувалося» як результат рівноваги основ Інь і Ян та п'яти стихій, а хвороба – як порушення їх правильної взаємодії. Різні співвідношення цих порушень об'єднувалися в кілька синдромів, які поділялися на дві групи: синдром надлишку – Ян і синдром недостатності – Інь. Різноманіття захворювань пояснювалося широтою взаємодії організму з навколишнім світом і природою, особливостями самого організму. Проте в китайців зберігаються ще невідомі нам лікарські засоби, добути які було вельми нелегко. Причиною тому є відособленість і труднощі вивчення китайської мови, таємничість і прихованість лікарських засобів, які так пильно оберігаються китайськими лікарями й сьогодні [3].

Про мовленнєві розлади в китайській літературі ми знаходимо деякі відомості в працях російського лікаря П. П'ясецького, який ретельно вивчав древньокитайську медицину. Зокрема, він зазначає: «З вроджених недоліків найбільш часто зустрічається заяча губа». Цікаву характеристику він дає і голосу китайців, пояснюючи його незвичайну висоту так: «Найбільш розвиненою у китайців є гортань, і вона дуже виступає вперед. За рахунок цього, звичайно, у них сильні і дзвінкі голоси. Така складова особливість усіх китайців» [2].

Греція. У греків, для яких публічне слово відіграло важливу суспільну роль, навчання витонченої мови входило в коло предметів загальної освіти, а самі вони вже мали поняття про різні розлади мовлення, що виразилося у великій кількості термінів, які вони вживали для їх позначення. Найбільший розквіт грецької культури припадає на V ст. до нашої ери. Питання збереження здоров'я і виховання людини описані в працях філософів, медиків і риторів давнини. Тому відомості про мовленнєві розлади розглядаються в сукупності з питаннями збереження здоров'я і виховання людини і світоглядними позиціями стародавніх учених [0].

Одна з найперших згадок про мовленнєві розлади в літературі Давньої Греції зустрічається у Геродота – батька історії, який описує своєрідну мову Киренського царя Батта (який говорив швидко, невиразно, спотикався, недоговорював закінчення слів). У сучасній спеціальній літературі прийнято вважати, що термін «баттаризм» – похідний від імені цього царя. Однак існує й інша версія «баттаризму». За цією версією, це – грецький термін, що означає спотикання, заїкання. А Киренський цар Батт «...так названий тому, що він був заїкою або таким прикидався, щоб краще приховувати свої наміри. Його справжнє ім'я було Аристотель» [3, С.673]. Виходить, що Батт – це кличка за характером дефекту мовлення у царя, а не навпаки.

Одним з перших, хто підійняв питання про природу, навчання і виховання був Демокрит. Про навчання і виховання він говорив не лише в аспекті виправлень мовленнєвих порушень. Природа і виховання – подібні, – говорив він. Підкреслюючи складність виховання, на перше місце в моральному вихованні Демокрит висував вправи (тренування). Хорошими люди стають більше від вправ, ніж від природи, – думка Демокрита. Він вперше підкреслював величезну роль праці (зусиль) у вихованні і вимагав «постійного навантаження, яка від звички з часом стає легкою» і зазначав, що «постійне спілкування з поганими людьми розвиває погані задатки». [3, С.670]. А спілкування з заїкою може призвести до того, що людина з нормальним мовленням почне відчувати запинки у своєму мовленні. Цікаві думки, озвучені ще в V ст. до н.е. повністю відповідають принципам сучасної педагогіки та є складовою корекційного процесу з подолання заїкання. Тож можемо зробити висновок про те, що людство розвивається спіралеподібно. «Все нове – результат добре забутого старого», – часто говорять у народі. Однак тоді слова Демокрита не набули такої вагомості, адже лікарі шукали більш дієві і більш показові й швидкі способи у лікуванні мовленнєвих порушень. Пошук був довгим. Довелося перепробувати чимало варварських (з точки зору нашого часу) методів, перш ніж знову прийти до педагогічних прийомів роботи. Та ще до часів створення логопедії як науки потрібно було сформулювати величезний категоріальний апарат і описати чимало порушень мовлення.

Значну увагу цьому питанню приділив Гіппократ. У Гіппократа ми зустрічаємо згадки майже про всі відомі форми розладів мовлення. Ми знаходимо у нього наступні терміни *arphonia*, *anaudia*, *traulotes*, *asapheia*, *ischnorphonia*, які ми переводимо як втрата голосу, втрата мови, недорікуватість, невиразна мова, заїкання. Саме лікар Гіппократ ще в V столітті до нашої ери детально описав це порушення [3]. Крім того, він приділяв серйозне значення спостереженню симптомів хвороби, займався прогнозуванням. «Мені здається, що для лікаря найкраще – подбати про здатність передбачення», – писав лікар [6, С.670]. Він описав органи і функції слуху і зору людини, виклав свій погляд на механізм утворення голосу і мови людини, де окремо визначив роль повітряного струменя, мовленнєвої артикуляції, голосу «Людина говорить внаслідок того, що виштовхує назовні повітря через отвори, повітря виробляє звук, а голова резонує. Мовлення артикулюється внаслідок ударів та перешкод, які повітря долає в горлі і вдаряючись в піднебіння і зуби, дає ясність звуків. Якби язик кожного разу не артикулював при зіткненні, у людини б не було роздільного мовлення, вона б випускала тільки прості звуки» [4].

У своїх творах Гіппократ дає також опис окремих розладів голосу, мовлення і слуху та способи їх лікування. Слід зазначити, що і в цих випадках він твердо дотримувався гуморального погляду на хворобу і її лікування. Тому причину розладів функцій головного мозку, слуху,

зору, голосу і мовлення Гіппократ вбачає зазвичай в надлишку зайвої вологи у відповідних органах [3]. Звідси і нерідко своєрідні рекомендації для їх подолання: «Якщо є порушення мовлення, язичок буде відвисати і сприяти задусі. негайно потрібно розпочати полоскання. Якщо це не призведе до скорочення язичка, потрібно виголити задню частину голови, прикласти дві кровососні банки, випустити скільки можна крові і відкликати назад слизові витікання. Якщо цих дій недостатньо, треба надрізати язичок скальпелем і випускають звідти воду». «Якщо хто позбавлений голосу, причиною цього є переповнення вен. У цих випадках потрібно відкрити внутрішню вену руки і випустити кров у більш-менш великій кількості згідно конституції організму та віку хворого» [6, С. 676-677].

Одна з заслуг Гіппократа і в тому, що він рекомендував при діагностуванні і прогнозі будь-яких захворювань звертати увагу на стан слуху та мовлення хворого. Сьогодні цього звісно мало для визначення конкретного мовленнєвого порушення, але на той час це був досить вірний підхід до диференційної діагностики хвороб.

У Аристотеля [3] зустрічаємо новий термін, а саме *psellismus*. Цим терміном він називає людину, яка пропускає один звук або цілий склад у слові. Це була одна з перших назв заїкання. Таким чином, вже найдавніші медичні письменники описали в основних рисах вчення про хвороби мовлення.

Про заїкання говорили також відомі історики Геродот та Плутарх. Відомий факт, що таким недугом страждав сам біблейський пророк Мойсея. Не минуло заїкання й великого грецького оратора Демосфена. Однак, якщо Мойсей не прикладав зусиль для того, щоб поліпшити своє мовлення, то Демосфен звертався до лікарів та з їхньою допомогою зміг досягти успіхів [0]. Навіть сьогодні іноді розповідають відому історію про те, як Демосфен вчився розмовляти з камінчиками в роті. А от про те, що він часто усамітнювався в темній печері та слухав тишу, читав складні промовляння, яким його навчили, при шумі морських хвиль, мало хто знає. Тож фактично ще в ті часи, тогочасні лікарі активно використовували не лише медицину для подолання заїкання, а й педагогічні методи та психологічні прийоми. Зараз ми б могли назвати це психотренінгом особистості. Однак ці терміни тоді ще не існували. А переважання медичних підходів до лікування заїкання залишатиметься актуальним ще довгий час.

Про порушення мовлення говорив і Платон. Усі процеси, які відбуваються у здоровому і хворому організмі він тлумачив ідеалістично і містично. Він був знайомий з єгипетською медициною і розвивав вчення про пневму – божественну душу, яка проникає в тіло людини. Причини хвороб він бачив у покаранні, посланому з неба. Звідси, лікування – це обряди, гімни, музика. Ліки не мають ніякого значення [3].

Священні писання. Порушення мовлення зустрічаються також і в священних книгах. Але в релігійному епосі («Біблія», «Коран»,

«Талмуд») мова йде не лише про згадки вад мовлення, а й описи «чудесних зцілень» мовленнєвих розладів. Характерно, що пророки усували ці розлади поряд з іншими фізичними недугами, що вражали людину. Так, в «Біблії» описується «чудотворна» діяльність Ісуса, до якого приводили для зцілення усіх недужих, хто страждав різними хворобами та муками: і біснуватих, і сновид, і розслаблених, і німих, і заїк, і паралізованих, а він зціляв їх [6].

Подібно Христу, але набагато раніше за нього, Заратустра також ходив по землях (Ірану та Сирії), вчив вірі, творив чудеса, зцілював хворих, сліпих, горбатих і німих. Та відкидаючи в бік релігійні міфи про пророків та їх чудотворну діяльність, з наукової точки зору слід звернути увагу в них на те, що німота, недорікуватість, тобто різні розлади мовлення згадуються в священних писаннях в одному ряді з іншими хворобами. Це дає нам право говорити про те, що мовленнєві розлади в стародавньому світі ставилися в один ряд до інших хвороб, що вражають людину. Таким чином, можна простежити елементи медицини в релігійному епосі також [6].

Та окрім констатувальних описів методів подолання цього порушення вже з античних часів починається вивчення порушень мовлення. Перше вчення про хвороби мовлення отримало наукову розробку у працях Галена, особливо в його детальних коментарях на твори Гіппократа. І справді величезна заслуга Галена у тому, що він, насамперед, розпочав серйозну роботу – добір наукової термінології для хвороб мовлення [3]. У цьому відношенні Гален пішов далі Аристотеля. Він більш детально зупиняється на літературі, ретельно зіставляє описи різних авторів по різних порушеннях, групує спільне і звіряє їх з уривками, запозиченими у класичних письменників – не лікарів, а таких відомих письменників як Гомер, Геродот. В якості самостійного дослідження Гален відокремлює між собою хвороби мовлення та хвороби голосу і говорить про те, що перші виникають від того, що страждає гортань і м'язи, які її рухають, а другі виникають за рахунок ураження мовлення або частин тіла, які його породжують: зубів, губ, твердого та м'якого піднебіння, хоан та під'язикової вуздечки. Недоліки цих частин викликає, на думку Галена, або заїкання або недорікуватість, або яке-небудь інше порушення мовлення [5].

У часи античності свій спосіб лікування заїкання мав практично кожний лікар, але досягти позитивних результатів вдавалося далеко не кожному. При цьому методи, які тоді використовувалися іноді вражали своєю оригінальністю. Для прикладу, давньоримський лікар Корнелій Цельс обрав один з «найгуманніших» методів позбавлення від заїкання. Його метод діяв безперечно і «назавжди»: хворому лікар просто підрізав язик. Зараз ми можемо лише з жахом поспівчувати тим охочим, які збиралися лягати на таку операцію, адже проводилася вона без анестезії, а реально допомагала хворим лише в окремих випадках [0].

Аналізуючи роботи авторів про хвороби, починаючи з Гіппократа і

до П. Егінського [3] включно, можна помітити що вчення про хвороби мовлення вже в ранню епоху нашої науки розвивалося по двох головних напрямках: одні дослідники дивилися на розлади мовлення як на хвороби зовнішні, що потребують хірургічного лікування, а інші бачили в них хвороби внутрішні. Для прикладу цікаві висновки про лікування заїкання зробили арабські медики. В своїй роботі вони опиралися на вчення Галена про хвороби мовлення, але привнесли багато доповнень і практичних зауважень, які є складовими в роз'яснення і подальшому розвиткові питання [4]. У Авіцени вперше зустрічаємо визначення заїкання як хвороби, яка характеризується тим, що «один склад багаторазово повторюється, перш ніж слово буде вимовлено повністю» [3, С.660]. У своєму каноні Авіцена присвячує окремі розділи паралічу мови, спазмам, які викликають порушення мовлення, вкороченій вуздечці і говорить про центральні ураження мовлення та голосу. Як лікування Авіцена пропонує використовувати жерстяні банки, які сильно цокотять, торкаючись одна одної чи звертати увагу на гудіння мух.

Таким чином, в літературі висловлюються різні думки, які залежать від характеру та світоглядних позицій, приналежності автора до того чи іншого напрямку а також від предмету науки, представниками якої він є: педагогіки, філософії, медицини тощо. Однак загальна тенденція античних часів з питання лікування та корекції заїкання все ж зосереджувалася переважно в руках тогочасних медиків.

Список використаних джерел

1. Корнєв, С. І. Дослідження проблеми навчання й виховання осіб з порушенням інтелектуального розвитку в працях І. О. Сікорського / С. І. Корнєв // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова: [зб. наук. пр.] / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К.: [б. в.], 2008. – Сер. 19 : Корекційна педагогіка та психологія, Вип. 9. – С. 47-51.
2. Пясецкий П.Я. Как живут и лечатся китайцы. – М., 1882. – 89 с.
3. Селиверстов В. И. Первые сведения о речевых расстройствах и приемах их преодоления (медицинские истоки) // История логопедии : медико-педагогические основы : Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. И. Селиверстов. – Москва: Академический проект, 2004. – С. 11-84.
4. Хрестоматия по логопедии (извлечения и тексты). Учебное пособие для студентов высших и средних учебных заведений: В 2 тт. Т.1 / Под ред. Л.С.Волковой и В.И.Селиверстова. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997.
5. Сикорский И.А. Заикание. И. А. Сикорский – М.: Аст : Астрель, 2008. – 191 с. – (Библиотека логопеда).
6. Хрестоматия по логопедии (извлечения и тексты): Учебное

пособие для студентов высших и средних специальных педагогических учебных заведений: В 2 тт. Т. II / Под ред. Л. С. Волковой и В. И. Селиверстова. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. – 656 с.

This article reviews the historical development of problem correction and treatment of stuttering early period are reported medical, psychological and pedagogical approaches to overcoming disorders.

Keywords: stuttering logoneurosis, stumbling speech disorders operation.

Отримано 16.09.2013

УДК 159.922.72:373.2-056.264

С.В. Кондукова

РОЛЬ ИГРЫ В ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ ДОШКОЛЬНИКОВ С ОНР

У статті піднімається питання розвитку сенсорних здібностей у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення шляхом використання ігор, наводяться принципи і завдання корекційної роботи з формування сенсорних здібностей у дітей дошкільного віку. Стаття включає перелік ігор, спрямованих на розвиток зорового сприймання.

Ключові слова: загальне недорозвинення мовлення, сенсорне виховання, ігри, діти дошкільного віку.

В статье поднимается вопрос развития сенсорных способностей у дошкольников с общим недоразвитием речи путем использования игр, приводятся принципы и задачи коррекционной работы по формированию сенсорных способностей у детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, сенсорное воспитание, игры, дети дошкольного возраста.

Игра – наиболее доступный для детей вид деятельности. Она интересна и близка дошкольникам, поскольку исходит из их непосредственных интересов и потребностей, которые возникают при контакте с окружающим миром.

В игре ярко проявляются особенности мышления и воображения дошкольника, его эмоциональность, активность, необходимость в